

Literatuur

Signalement

Nederlander, in genealogisch onderzoek. Van alle bestanden die in het stadsarchief geraadpleegd worden, zijn tegenwoordig dan ook de registers van burgerlijke stand en de bevolkingsregistratie, naast doop-, trouw- en begraafboeken (DTB's), het meest in trek.

In het Stadsarchief 's-Hertogenbosch bevinden zich de registers van de gemeente 's-Hertogenbosch en die van de voormalige gemeenten Bokhoven, Empel en Meerwijk, Engelen en sinds enkele jaren ook die van Rosmalen. Met uitzondering van die van Rosmalen, zijn de registers in 1978 door H.J.H. Bossink geïnventariseerd.

In respectievelijk 1979 en 1984 zijn de archieven van Bokhoven en Engelen geïnventariseerd. Hierin werden ook de burgerlijke stand en de bevolkingsregisters van deze gemeenten geïntegreerd, wat leidde tot een tweede nummering van deze stukken. De registers van Rosmalen zijn pas bij de samenvoeging van de gemeentes in 1996 naar het stadsarchief overgebracht en opgenomen in de inventaris van J.C.M. Mikkers.

In 1998 is besloten om het probleem van de dubbele nummers op te lossen en het bestand opnieuw te inventariseren. Tevens zijn er de gegevens van in het Groot Ziekenhuis opgenomen militairen en van patiënten van de psychiatrische ziekenhuizen

Voorburg (Vught) en Reinier van Arkel aan toegevoegd. In de nieuwe inventaris zijn registers van burgerlijke stand en bevolkingsregistratie van 's-Hertogenbosch hernummerd, terwijl voor de voormalige gemeentes, het Groot Ziekenhuis en de psychiatrische ziekenhuizen de nummering uit de respectievelijke inventarissen is opgenomen. Voor zover noodzakelijk is er een lijst gemaakt met verwijzingen van de oude naar de nieuwe nummering. Voor de plaatsing van de microfiches heeft deze inventarisatie geen gevolgen.

De inventaris is voor f 15,- op diskette (WP 5.1) verkrijgbaar (per post f 5,- extra).

Gerrit Verbeek ■

U en ik, meer dan geïnteresseerd in de geschiedenis van 's-Hertogenbosch, hebben een bijzonder goed jaar achter de rug. We kunnen elkaar gelukwensen met al die boeken en publicaties die in de winkel lagen en nog liggen.

In de vorige afleveringen wees ik onder meer op het boek van Ingrid Weekhout over Boekencensuur in de 17e-eeuwse Republiek, waarin zij de rol van de Bossche stadsregering en stoute schrijvers en drukkers onder de loep neemt. Er verscheen een boek over de vier stations tussen 1870 en 1998 en archivaris Ton Kappelhof schreef een boek over de geschiedenis van de apotheken in de Bossche ziekenhuizen. En nu kunnen we ons verheugen op maar liefst twee proefschriften en twee populair-wetenschappelijke studies over water: respectievelijk De Dieze en Bier.

■ Een geziene gast in de studiezaal van het Stadsarchief, want daar gebeurt het, was Anton Schuttelaars. U kent hem van zijn bijdragen aan ons tijdschrift. Anton promoveerde kort geleden op een proefschrift over de Bossche bestuurlijke elite in de Late

Middeleeuwen. Schuttelaars gaat diep in op het werk van de stadsbestuurders in goede en slechte tijden: hoe verliepen de vergaderingen, welke onderwerpen stonden er op de agenda etc.

Het is niet opmerkelijk dat er familiebanden bestonden tussen de bestuurders, ook niet dat de Lieve Vrouwe Broederschap leverancier was van schepenen. In de laatste club zat veel knowhow en de leden hadden geld. Dat moest ook wel. Je genoot immers geen salaris als schepen en je eigenlijke beroep kon je niet uitoefenen. De gemiddelde Bossche bestuurder was man, tussen de 35 en 55 jaar oud, welgesteld, had verwanten die ook de lakens uitdeelten en niet zelden was hij lid

van de OLV Broederschap. Bijzonder interessant zijn de biografieën die Schuttelaars samenstelde van alle 191 schepenen tussen 1500 en 1580.

In de zestiende eeuw spande het er om: er waren bestuurders die sympathiseerden met de 'nije religie' en onwankelbare volgelingen van Rome. Daarover had wat meer in het boek kunnen staan, maar ik heb begrepen dat Anton Schuttelaars daar in de komende tijd ook aan gaat werken!

Anton Schuttelaars, *Heren van de Raad. Bestuurlijke elite van 's-Hertogenbosch in de stedelijke samenleving, 1500-1580* (Nijmegen 1998)

Aan het ziekbed zit ook de notaris. Hij maakt het testament van de zieke op. (Houtsnede; Augsburg 1474).

■ Voor de echte doorbijters is een belangrijk boek verschenen over het notariaat in de Late Middeleeuwen. Alphons van den Bichelaer, de jonge doctor, bracht eveneens zeer veel tijd door met het 'doorwroeten' (zoals hij dat zelf noemt) van de archieven.

De notaris heeft een merkwaardig ambt. Geen ambtenaar en toch weer wel (en dat laatste benadrukt de notaris anno 1998 graag in Ster-spotjes, waarin hij serieus en toch olijk doet). Vroeger werd hij ook door de overheid benoemd, maar was geen

overheidsdienaar: zijn 'ambt' was publiek, iedereen kon bij deze vertrouwensfiguur terecht. De notaris was tot in de Late Middeleeuwen een geestelijke en maakte sedert 1327 ook in de Meierij akten op als testamenten en schenkingen die in het voordeel waren van kerkelijke en charitatieve instellingen. In Den Bosch waren tal van deze instellingen en dus vond de notaris daar zijn voornaamste arbeidsterrein.

Van den Bichelaer beschrijft in zijn boek de kennis die de notaris diende te verwerven om zijn ambt uit te oefenen: hij moest de schrijfkunst beheersen, de landstaal machtig zijn, enige juridische kennis hebben en natuurlijk Latijn weten te verstaan en op te schrijven.

Onder de notarissen waren nogal wat pastoors. Dat was wel zo gemakkelijk. Niet alleen maakte hij het testa-

ment op bij een stervende in zijn parochie, hij mocht hem de biecht afnemen en de genademiddelen van de kerk uitreiken. Daar zat wel een gevaarlijke kant aan. De notaris kwam ook aan ziekbedden van pestlijders. Meer dan één notaris raakte besmet en stierf. Van den Bichelaer heeft ons nog veel meer te vertellen in zijn rijke boek dat bovendien voorzien is van een CD-Rom diskette met alle mogelijke biografische gegevens van notarissen in 's-Hertogenbosch en de Meierij in de Late Middeleeuwen.

Alphons van den Bichelaer,
Het notariaat in Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch tijdens de Late Middeleeuwen (Amsterdam 1998)

■ Bij deze stevige kost past een aangenaam frisse pint. En daar zorgt Paul van Dun voor. In een mooi vormgegeven boek, met veel illustraties, maakt hij de Bossche bier- en brouwerijgeschiedenis toegankelijk voor een breed publiek. Er werd veel bier gedronken in het verleden. Een stadsrivier als de Dieze mocht dan wel water leveren, maar het was levensgevaarlijk en smerig van smaak. De Dieze was een open riool. Melk was wegens de slechte hygiëne ook niet te vertrouwen, dus was bier de uitkomst. Van Dun behandelt het brouwproces, van het koken der hopbellen tot het gijlen en gisten. Veel hop kwam uit de Bommelerwaard. Daar weten ze wat goed bier is. Professionele brouwers zaten langs de

Brouwerij. Naar een ets van E. van de Velde, ca. 1620.

Diezelopen. In 1639 bezat de stad wel 39 brouwerijen, waaronder 'Sint Joris' in de Vughterstraat: een gevelsteen verwijst nog naar deze brouwerij. Het bier was niet altijd even best en de matige kwaliteit leidde ook tot de ondergang van het brouwersgilde in 1687 na klachten van de burgerij. Waren er in 1600 minstens 50 brouwerijen in de stad, in 1802 was dit aantal geslonken tot zes.

Interessant is ook het hoofdstuk over drinken en drinkgewoontes in 's-Hertogenbosch. De openbare functie van de herberg wordt eveneens uit de doeken gedaan: niet alleen een biertent, maar ook communicatieknooppunt van de stad. Herbergbezoek ging niet zelden gepaard met vrolijkheid en sommigen leden dan aan overmoed waaruit wel eens 'onaangenaamheden' groeiden. In 1769 stond in de stad voor elke 179 inwoners een kroeg ter beschikking. Ja, en opmerkelijke en verlichte burgers vonden dit aan de hoge kant omdat er 'veel vegeterijen ja zelfs moorden voorvallen'.

Het brouwen werd in deze eeuw groot aangepakt door Heineken. Veertig jaar bestaat de Bossche brouwerij van Heineken. Vandaar dit fraaie boek van Paul van Dun.

Paul van Dun, *Acht eeuwen uit 'n goei vat. De bier- en brouwerijgeschiedenis van 's-Hertogenbosch en omgeving* (Tilburg 1998)

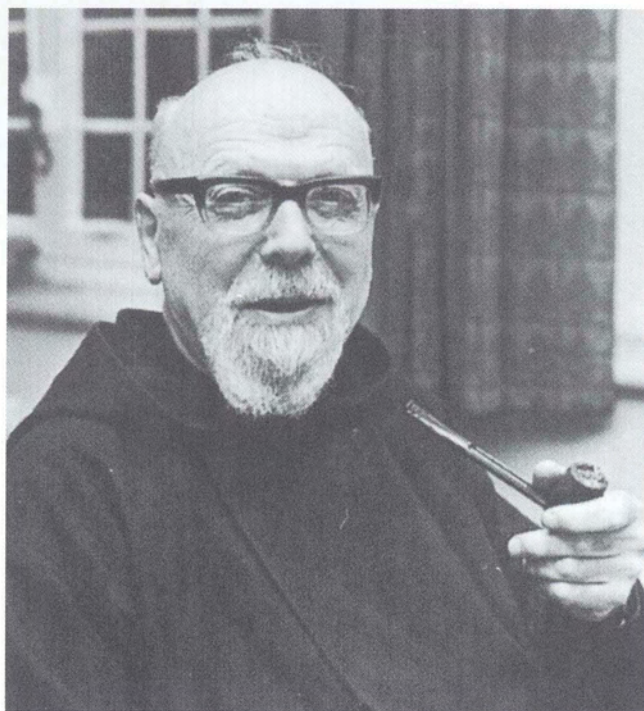
■ Belangrijk ander water, ik noemde dit reeds, is de Dieze. Spraakmakend en fotogeniek. De Dieze haalt de landelijke pers en komt op de TV waar de publiekstrekkende boottochten als mysterieus worden omschreven. De restauratie van deze eens zo smerig ruikende stroom is indrukwekkend, vooral als dit werk tegen het licht van de afbraak-, dump- en dempplannen wordt geplaatst.

Over de geschiedenis van de rivier is nu het 'ultieme' boek verschenen van de opzichter en projectleider Peter Verhagen. Evenals de auteurs van de reeds genoemde boeken is Verhagen ook een archiefvorder. Geen archief, geen boek. Zo is dat. 's-Hertogenbosch en de Dieze horen bij elkaar. Zonder de rivier, die in de loop van al die eeuwen zo'n grote rol heeft gespeeld, geen stad. De stedelingen hadden last van het bijna elk jaar terugkerende wassende water en de vuiligheid die de Bosschenaren er zelf inwierpen. De stad heeft echter ook een groot deel van zijn welvaart aan de rivier te danken: de ambachten die zonder het Diezewater niet uitgeoefend konden worden. Hoe met de lusten en lasten werd omgegaan komen we allemaal te weten. Uitvoerig wordt gewikt en gewogen wat de plannemakers dertig jaar geleden voor ogen stond. Dempfen was gangbaar in ons goede land. Denk maar aan die eens zo prachtige singels

in Utrecht. Ook die stad diende in de vaart der volkeren te worden opgestuwd. Slechts zonderlingen streden voor het behoud van de schoonheid en historische betekenis. Dit boek van Peter Verhagen maakt weer eens duidelijk dat wij zuinig en trots moeten zijn op ons cultureel erfgoed. En de vissen, vogels, vleermuizen en varens voelen zich er wel bij!

Peter Verhagen *De Binnendieze van 's-Hertogenbosch. 800 jaar geschiedenis - 25 jaar restauratie* (Zwolle/'s-Hertogenbosch 1998).

■ Een aanleiding om een boek te maken kan een afronding van een project of een jubileum zijn. Dat laatste vonden de kapucijnen ook. Broeder Gentilis van Loon stelde een boekje samen over het leven en werken van de kapucijnen in de laatste honderd jaar. Je kunt niet zomaar beginnen dus vertelt de auteur ook over de tijd die volgde na de vestiging van de orde in Den Bosch in 1611. In het boekje, met veel foto's, wordt de bouw van het karakteristieke klooster behandeld en komen de werkzaamheden in biechtstoel, spreekkamer en het apostolaat aan de orde. De paters verzorgden ook godsdienstonderwijs aan de scholen. Een hervormde predikant sprak eind jaren veertig zijn vertrouwen uit in het godsdienstonderwijs van

pater Ewald Loonen die verbonden was aan de LTS. Dat is wel eens anders geweest. Het pastoraat houden de kapucijnen hoog in het vaandel.

Als gereformeerde jongen weet ik dat Barthianen een pijp rookten, orthodox hervormden een sigaar en vrijzinnigen een sigaret. Waarom kapucijnen baarden dragen in alle vormen en maten, dat weet ik niet.

Broeder Gentilis van Loon ofm
Cap Een eeuw Kapucijnen in
's-Hertogenbosch ('s-Hertogenbosch 1998)

■ Om het leesfeest compleet te maken: bij Waanders ver-

Pater Gerlach, gestorven in 1987, kwam vaak in het Stadsarchief. Hij was dé kenner van Jeroen Bosch. (Foto Stadsarchief/Archief Kapucijnen).

scheen de Geschiedenis van het jubilerende Stedelijk Gymnasium. Kees van den Oord, leraar geschiedenis, maar niet aan deze Scolae de Buscho, maakte met drie andere auteurs drie boeken over de roemruchte school, waarin veel niet eerder gepubliceerde foto's zijn opgenomen. De twee delen die deze eeuw omspannen bevatten de verhalen van en anekdotes over oud-leerlingen en leraren. Opmerkelijk is dat leerlingen van een gymnasium graag de nette student spelen en dat moet in een stad waar geen universiteit is toch wel indruk hebben gemaakt. Net echt. Nederland stond 'in brand' in de jaren zestig en zeventig. De leerlingen van het Bos-sche gymnasium waren over het algemeen heel volgzzaam en hadden geen behoefte zich af te zetten, aldus de oud-leraar geschiedenis Van de Ven. Die volgzzaamheid was natuurlijk wel fijn voor het docentenkorps.

Kees van den Oord, Wilton Desmense, Luc van Gent en Guido Jochems, *Het Stedelijk Gymnasium*, drie delen (Zwolle 1998).

Aart Vos ■